

розділ перший

Перші п'ять років свого життя Алма Віттекер справді була скромним подорожнім у цьому світі — всі ми в малих літах не більш як подорожні — отож її життя поки що не було ані шляхетне, ані надто цікаве: незугарне дівчатко збавило цей час без недуг і прикрих випадків, серед розкоші, майже не заної в тогочасній Америці, навіть у заможній Філадельфії. А поки дівча підросте й знову прикує до себе нашу увагу, варто розповісти історію про те, як її батькові вдалося збити такі фантастичні статки. Бо року 1800-го то була не менша дивовижа, як і в усі інші часи, щоб неграмотний чоловік із бідної родини став найбагатшим жителем міста, а отже, шлях, яким Генрі Віттекер дістався до багатства, безперечно, вельми цікавий — хоч, може, й не шляхетний, чого й сам Генрі не заперечував би.

Генрі Віттекер народився року 1760-го в Ричмонді, селі на Темзі трохи вище за течією від Лондона. Він був наймолодшим сином у злиденній родині, де й без нього

вже вистачало дітлашні. Хлопчик виріс у двох тісних кімнатчинах із глиняною долівкою й такою-сякою стелею. У горщиках на печі майже щоднини щось та й булькотіло, матір з чаркою не зналася, батько на сімейство руки не піднімав — одне слово, супроти інших тогочасних родин жили вони пишно. Мати навіть мала за хатою клаптик землі, де, мов істинна пані, вирощувала задля краси сокирки й люпин. Але сокирками й люпином Генрі було не здурити. Він змалечку спав коло стіни, за якою рохкали свині, й не бувало в його житті й хвилини, щоб злидні не завдавали йому сорому.

Хтозна, чи ображався б Генрі так сильно на свою долю, якби довкола не ясніло багатство, що на його тлі власна вбогість колола очі — проте хлопчак бачив довкруг не тільки статки, а й королівську розкіш. У Ричмонді височів палац, а навколо нього — прогулянкові сади, що звалися садами К'ю. Ними дбайливо й зі знанням справи опікувалася принцеса Авґуста, яка привезла зі собою з Німеччини цілий почет садівників, охочих перетворити справжні, скромні англійські луки на бутафорний царський ландшафт. На літо туди перебирався її син, майбутній король Георг III. Зійшовши на трон, Георг постановив собі перетворити К'ю на ботанічний сад, гідний будь-якого зі своїх суперників на континенті. Англійці — на своєму холодному, мокрому, відірваному від світу острові — пасли в ботанічному ділі задніх, і Георг III заповзвся наздогнати Європу.

Батько Генрі служив у садах К'ю садівником. Простодушний чолов'яга, він користав повагою своїх господарів — утім, не більшою за ту, що на неї заслуговує всякий простий собі садівник. Містер Віттекер мав дар до

збирання плодів – і глибоку шанобу до дерев. («На відміну від інших, – казав він, – вони віддячують землі за турботу».) Якось він урятував улюблену яблуню короля, прищепивши паросток хворого деревця до міцнішого стовбура й добре замазавши те місце глиною. Щепи того ж року вродила, а невдовзі з неї можна було натрусити не один кошик яблук. За це диво король власною персоною охрестив містера Віттекера «Яблуневим Чаклуном».

Попри непересічні таланти, Яблуневий Чаклун був звичайнісіньким собі чоловіком, що взяв собі за дружину сором'язливу жіночку, а втім, якимось робом привели вони на світ шістьох відчайдушних шибайголів (одного з яких кликали не інакше як «Гроза Ричмонда», а двійко його братчиків віддали Богу душу, махаючи кулаками в тавернах). Генрі, хоч і наймолодший, був серед них найбільший зірвіголова – та й по-іншому не могло бути, раз йому не судилося скінчити так, як його братам. То був упертий і живучий миршавий хлопчисько, сухоробрий відчайдух, який, зціпивши зуби, терпів стусани від своїх братчиків, й безстрашно підставляв себе під сокиру, коли його хто до цього під'юджував. Навіть тримаючись осібно від своїх братів, Генрі був збитошним дослідником, палієм заборонених вогнищ, пересмішником, який гасав дахами і брав на кпини добропорядних господинь, грозою дітлашні, хлопчиськом, який нікого б не здивував, якби дав сторчкака з церковної дзвіниці чи втонув у Темзі, – але волею випадку доля ця його оминула.

Однак, на відміну від своїх братів, Генрі мав рису, що згладжувала його бешкетну натуру. А точніше, дві риси:

мав кебету в голові й цікавився деревами. Обоженювати дерева, як його батько, він не обоженював, але інтерес до них виявляв, позаяк належали вони до тих небагатьох предметів у його злиденному світі, що їх можна було легко пізнати, а досвід уже підказував Генрі, що знання вивищують одних людей перед іншими. Коли хто хоче й далі жити (а Генрі хотів), і коли хто хоче рано чи пізно збити сякі-такі статки (а Генрі хотів), то все, що можна вивчити, треба вивчити. Латина, каліграфія, стрільба з лука, їзда на конях, танці — все то було недосяжне для Генрі. Зате в нього були дерева — і батько, Яблуневий Чаклун, який терпеливо взяв на себе клопіт навчити сина всього, що знав сам.

Ось так Генрі опанував усі садівничі знаряддя — глину, смолу з воском, ножі — та премудрощі: брунькування, стеблуння, розщеплення, насадження й розважливе обрізання. Він навчився пересаджувати дерева навесні, коли земля волога й щільна, й восени, коли ґрунт пухкий і сухий. Дізнався, як підпирати й захищати абрикоси від вітру, як вирощувати в оранжереї цитрусові, як обкурити агрус, щоб позбутися борошнистої роси, як позрізати засохле гілля зі смоківниць, а коли не вартує завдавати собі такого клопоту. Навчився оббирати понищену кору зі старого дерева й зрізати його без щему в серці й жалю до самого пня, щоб іще з десятків весен з нього знову пробуджувалося життя.

Генрі чимало почерпнув від свого батька, та все ж соромився його, вважаючи слабодухом. Якщо містер Віттекер на правду Яблуневий Чаклун, міркував собі Генрі, то чому прихильність самого короля не озолотила його? Дурні, й то багатіють — і таких багато. Чому Віттекери

досі живуть зі свиньми, коли ондечки зелені луки палацу й ошатні будиночки на Алеї Фрейлін, де на французькій постелі починають прислужниці королеви? Видершись одного дня на верхівку вигадливої огорожі довкола саду, Генрі угледів, як дама, вбрана в кремову сукню, вправлялась у верховій їзді на білому-білісінькому коні, а служниця розважала її, граючи на скрипці. Ото живуть люди тутечки, в Ричмонді, а у Віттекерів долівка, й та глиняна.

Але батько Генрі зроду не прагнув красот. Він тридцять років отримував ту ж нікчемну платню, жодного разу не завів мови про те, щоб її підвищили, й ні разу не поскаржився, що стільки років працює надворі в нестерпну спеку й дошкульні морози, що занастив своє здоров'я. Його батько ступав життєвою стежкою якнайобережніше, надто коли мав діло з кращими за себе — а кращими він вважав геть усіх. Містер Віттекер порішив ніколи ані живої душі не образити й не ошукати, хоч би здобич сама йшла йсму в руки. Своєму синові він сказав: «Генрі, не будь нахабою. Зарізати вівцю можна тільки раз. Та коли поводитись обачно, то стригти її можна щороку».

Маючи за батька такого покірного слабодуха, чи варто було Генрі сподіватися дістати від життя щось більше за те, що він міг ухопити власноруч? Заледве йому сповнилось тринадцять, як він сказав собі: треба заробляти грошики. Вівцю треба різати щодня.

От тільки де її взяти?

Саме в ту пору Генрі Віттекер і почав красти.

До середини 1770-х років сади в К'ю стали Ноєвим ковчегом, тільки ботанічним — колекція вже налічувала

тисячі сортів, щотижня прибували нові й нові екземпляри: гортензії з Далекого Сходу, магнолії з Китаю, папороть з Вест-Індії. Ба більше, сади дістали нового, честолюбного наглядча: сера Джозефа Бенкса, який щойно повернувся з тріумфального вояжу довкола світу – він служив головним ботаніком на судні «Індевор», що ним керував капітан Кук. Тепер Бенкс, який працював задарма (йому йшлося, мовляв, тільки про славу Британської імперії, хоча подейкували, нібито про славу сера Джозефа Бенкса йому трішки, ну зовсім трішки, але теж йшлося), з шаленим запалом колекціонував рослини, маючи на думці створити на правду дивовижний сад – гордість імперії.

О сер Джозеф Бенкс! Вродливий, розпусний, честолюбний, невтомний авантюрист! Цілковита протилежність батька Генрі. Щедрий спадок завбільшки шість тисяч фунтів на рік зробив Бенкса в його двадцять три одним із найзаможніших у Англії чоловіків. Подейкували, що за вродою він теж перевершував усіх. Бенкс міг, і пальцем об палець не вдаривши, завиграшки розкошувати все своє життя, та він натомість поклав собі стати найхоробрішим дослідником рослинного світу – і обрав це покликання, не пожертвувавши ані краплиною своїх чарів. Бенкс із власної кишені заплатив мало не за всю першу експедицію капітана Кука, чим заслужив право взяти зі собою на корабель, де й так не було де яблуку впасти, двійко слуг темншкірих, двійко білошкірих, ще одного ботаніка, вченого секретаря, двох художників, рисувальника й пару італійських хортів. За час своїх мандрів Бенкс спокушав таїтянських королів, танцював у чому на світ народився на пляжі з дикунками